

УДК 347.05(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-52-56>**Христинченко Надія Петрівна,**

доктор юридичних наук, професор

(Київський університет інтелектуальної

власності та права Національного університету

«Одеська юридична академія», м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7473-7193>

ОХОРОНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Стаття присвячена дослідженню ролі інтелектуальної власності у сучасному українському суспільстві та забезпечення права інтелектуальної власності цивільно-правовими засобами. Подано аналіз передумов виникнення інтелектуальної власності, причини зростання значущості інтелектуальної власності у сучасному суспільстві, зокрема вплив на соціально-економічну систему, розглянуто цивільно-правову складову у забезпеченні права інтелектуальної власності, що потребує постійного удосконалення з огляду на розширення об'єктів інтелектуальної власності. Охарактеризовано цивільно-правову основу охорони права інтелектуальної власності з урахуванням впливу інтелектуальної власності на процеси, що відбуваються в суспільстві та економіці, а також відображено деякі позитивні аспекти від використання інтелектуальної власності для господарюючого суб'єкта, держави і всього суспільства загалом.

Ключові слова: інтелектуальна власність, право інтелектуальної власності, суміжні права, виключне право, цивільно-правова охорона.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку світової цивілізації переконаливо доводить, що нині суспільне багатство багатьох країн значною мірою складається з інтелектуального капіталу. Такий капітал є вагомим показником конкурентоспроможності економіки та основним ресурсом розвитку держави загалом, адже добробут нації можна охарактеризувати за здатністю економіки генерувати та плідно застосовувати інтелектуальний капітал. Саме тому роль інтелектуальної власності сьогодні досить велика, а це, у свою чергу, актуалізує питання охорони права інтелектуальної власності найбільш дієвими та ефективними засобами, з-поміж яких доцільно виокремити цивільно-правові.

Стан дослідження проблеми. Передусім варто наголосити на тому, що науковий інтерес до питань, що так чи інакше дотичні до проблематики інтелектуальної власності, є доволі стійким і не втрачає своєї актуальності вже тривалий період часу і, зрештою, такий інтерес ще довго не буде втрачатись. Нині інтелектуальна власність та її охорона розглядається багатьма вченими, які є представниками різних галузей науки: соціологи, філософи, економісти, правники, управлінці та ін., які здійснили аналіз багатьох аспектів інтелектуальної власності та подали трактування категорії «інтелектуальна власність» у межах цих та інших галузей знань. Натомість у контексті нашого дослідження доцільно акцентувати увагу на працях таких вчених, як: П. Андрушко, В. Белевцева, В. Богатир, О. Бринцев, М. Галянтич, В. Гулькевич, О. Дзера, М. Жорнік, А. Коваль, В. Ковальський, Н. Коробкова, А. Кубах, Н. Кузнецова, В. Луць, В. Микитин, О. Підопригора, М. Потоцький, О. Радкевич, О. Ришкова, О. Святоцький, Р. Томма та інші.

Метою статті є дослідження цивільно-правового впливу на охорону права інтелектуальної власності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Людина упродовж свого життя повсюдно і майже щоденно зустрічається з інтелектуальною власністю. Передусім, при цьому виникають питання її використання та охорони. Царина інтелектуальної власності має глибоке історичне коріння, і можна сказати, що її формування та прогресивний розвиток відбувається у процесі еволюції людства, що особливо помітно нині.

Сучасне суспільство вже неможливо уявити без об'єктів інтелектуальної власності, адже з його розвитком інтелектуальна власність стає одним із найважливіших чинників виробництва – поряд із землею, капіталом та працею.

Вочевидь, що інтелектуальна власність у вигляді нового знання чи інформації складає особливу цінність, оскільки є способом створення та збільшення капіталу. Саме тому інститут права інтелектуальної власності набув досить широкого розповсюдження в сучасному світі. Він закріплюється і нормами внутрішньодержавного, і нормами міжнародного права. Значення інтелектуальної власності підкреслюється і тим, що значна кількість сучасних держав на рівні конституцій підкреслюють вагомість цієї сфери людських відносин. Так, ст. 41 Конституції України закріпила право кожного «володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» [1]. Окрім того, ст. 54 гарантує громадянам свободу «літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності».

Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом» [1].

Попри те, ще й нині не зняті окремі дискусійні питання стосовно інтелектуальної власності, зокрема зміст та сутність самого поняття «інтелектуально власність». Важливими також залишаються захист права інтелектуальної власності та протидія піратству.

Як наголошувалось нами вище, феномен інтелектуальної власності був предметом розгляду вчених, які є фахівцями різних галузей науки. Звідси поняттю «інтелектуальна власність» надавалось різних смислових забарвлень: юридичного, економічного, соціального і навіть політичного та філософського.

Дослідниця адміністративно-правового забезпечення права інтелектуальної власності в Україні Г. Римарчук зауважує, що «етимологія поняття «інтелектуальна власність» сягає своїм корінням часів античності. У різні епохи інтелектуальну власність визначали за різною схемою упорядкування: спочатку вона виступала як загальносоціальна категорія взаємовідносин щодо створення того чи іншого об'єкта інтелектуальної власності. Надалі суспільний розвиток і розбудова міждержавних зв'язків сприяли поступовому введенню сфери інтелектуальної власності в площину правового поля та створенню відповідної бази правової регламентації» [2, с. 14].

Так, у статуті ВОІВ (Всесвітньої Організації Інтелектуальної Власності) прописується, що інтелектуальна власність означає витвір людського розуму: винаходи, літературні та художні твори, символіку, назви, зображення та зразки, що використовуються у торгівлі. До таких, згідно з пунктом 8 статті 2 Конвенції про заснування ВОІВ, належать усі права, що стосуються інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художній галузях виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо- та телевізійних передач; винаходів у всіх галузях людської діяльності; наукових відкриттів; промислових зразків; товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань та комерційних позначень; захисту від недобросовісної конкуренції [3].

У Паризькій конвенції з охорони промислової власності [4] йдеться про те, що промислова власність розуміється у найширшому значенні цього слова і поширюється не лише на промисловість і торгівлю, але й на об'єкти сільськогосподарського виробництва та видобувної промисловості і всі продукти промислового чи природного походження. Необхідно розуміти, що промисловою власністю є права на різного роду результати інтелектуальної діяльності, яким надається спеціальна правова охорона з огляду на їх важливе значення для господарської діяльності, виробництва та торгівлі.

Що стосується охорони інтелектуальної власності в Україні, то варто підкреслити, що розвиток української правової основи охорони інтелектуальної власності має доволі динамічний характер. Так, О. Головкова зауважує, про певний хронологічний поділ становлення системи охорони інтелектуальної власності в нашій державі в науковій літературі подається так:

1) 1991–1994 рр. – впровадження першочергових законодавчих засад та базових організаційних структур;

2) 1995–1999 рр. – запровадження курсу на проведення соціально-економічних реформ, спрямованого на застосування міжнародних стандартів у сфері охорони інтелектуальної власності;

3) 2000 р. – дотепер – удосконалення створених на попередніх етапах нормативно-правових актів, інтенсифікація участі України в системі міжнародних конвенцій і договорів з інтелектуальної власності [5, с. 17–20].

Водночас згадувана нами Г. Римарчук висловлює дещо іншу позицію. Вчена вважає, що «доцільніше було

б зробити «хронологізацію» основних подій, а не часових рамок, оскільки саме юридичні нововведення чи реформування певних організаційних структур символізують початок та закінчення того чи іншого періоду та перехід до нового етапу...» [2, с. 29]. На думку дослідниці, «поряд із внутрішнім реформуванням відбувається і зовнішньо-правовий вплив на формування права інтелектуальної власності шляхом приєднання до міжнародних угод: Паризької конвенції, Мадридського договору, Договору про патентну кооперацію та ін. Наступним етапом є утворення Державного департаменту інтелектуальної власності та державного підприємства «Український інститут промислової власності». Окрім цього, приєднання до Світової організації торгівлі та Всесвітньої організації інтелектуальної власності свого часу започаткувало хвилю змін у законодавстві та суспільно-економічних відносинах. Зокрема, було розроблено та внесено положення, що стосуються порушення права інтелектуальної власності з боку регулювання кримінального, цивільного та адміністративного права у відповідні кодекси і закріплено юридичну відповідальність за протиправні вчинки у цій сфері» [2, с. 29].

На думку О. Шакірової, сьогодні «необхідність у створенні в Україні ефективної системи захисту права інтелектуальної власності зумовлена вимогами ХХІ століття. Незалежна держава не може існувати без повноцінного економічного фундаменту, а підґрунтям для цього повинний бути належний рівень державної політики, спрямований, зокрема, і на захист права інтелектуальної власності.

Проголошений Україною курс на інтеграцію до Європейського Союзу... (та отримання статусу кандидата на членство в ЄС – Н. Х.) вимагає ... забезпечення захисту прав на об'єкти авторських і суміжних прав та об'єкти промислової власності на рівні, який існує в економічно розвинених країнах» [6, с. 310].

Доволі яскравим прикладом того, що держава має чіткий намір забезпечити право інтелектуальної власності, стало прийняття у 2003 році Цивільного кодексу України, книга 4 якого має назву «Право інтелектуальної власності» [7].

Необхідно підкреслити той факт, що законодавець чітко встановив те, що в питанні охорони інтелектуальної власності ключове значення відіграє поняття «право інтелектуальної власності». Так, ст. 418 Цивільного кодексу України містить чітке визначення поняття інтелектуальної власності, а саме: «1. Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом.

2. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається цим Кодексом та іншим законом» [7].

Необхідно звернути увагу на те, що у ст. 420 ЦК України наводиться перелік об'єктів права інтелектуальної власності, охорона яких забезпечується цивільно-правовими нормами. До таких об'єктів, зокрема, належать: «літературні та художні твори; комп'ютерні програми; копії даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові)

найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці» [7].

З огляду на перелік об'єктів інтелектуальної власності деякі дослідники виділяють певні ознаки, що притаманні інтелектуальній власності, а саме:

1. *Нематеріальність*. Варто наголосити, що об'єкти інтелектуальної власності завжди мають ідеальну, а не матеріальну природу, тобто їх не можна відчутися фізично.

2. *Об'єктивний вираз*. Інтелектуальна власність має вираз у певному предметі, наприклад, телефон – як вираз винаходу, вірш – як вираз літературного твору.

3. *Зв'язок із майновими відносинами*. Така ознака вказує на те, що результати інтелектуальної діяльності можуть перебувати у цивільному обігу, наприклад, у договорах застави, купівлі-продажу тощо.

4. *Новизна*. Стосовно цієї ознаки необхідно наголосити, що вона є однією з ключових, а отже, створений об'єкт повинен бути унікальним, принципово новим і раніше невідомим.

5. *Штучність створення*. Суть цієї ознаки полягає в тому, що об'єктами інтелектуальної власності можуть виступати лише ті, які були створені людиною. Тобто об'єкти природного походження априорі не можуть стати інтелектуальною власністю.

6. *Надання правової охорони*. Варто підкреслити, що ця ознака чітко прописана у Цивільному кодексі та інших законах України та міжнародних конвенціях, де міститься перелік об'єктів інтелектуальної власності, що підлягають правовій охороні [8].

У сфері інтелектуальної власності існує таке поняття, як виключне право. Стаття 424 ЦК України трактує це право як одне з майнових прав інтелектуальної власності, та акцентує на тому, що виключне право інтелектуальної власності проявляється у праві «дозволити використання об'єкта права інтелектуальної власності» [7] а також «перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання» [7].

Загалом інтелектуальну власність можна розглядати в об'єктивному та суб'єктивному аспектах. Інтелектуальна власність в об'єктивному аспекті – це сукупність норм, якими регулюються відносини, пов'язані зі створенням і використанням низки результатів інтелектуальної творчої діяльності та засобів індивідуалізації учасників цивільного обігу.

Інститут інтелектуальної власності має особливий характер, оскільки інтелектуальна власність не є різновидом права речової власності і не може регулюватися тими самими способами, що й права речової власності. Для цього інституту потрібні інші, особливі норми та правила їх захисту, адже захищати його треба так само доволі ґрунтовно. Про це йдеться у ст. 419 ЦК України, де визначається співвідношення права інтелектуальної власності та права власності. Тут законодавець вказує, що «1. Право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного. 2. Перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ. 3. Перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт права інтелектуальної власності» [7].

Інтелектуальна власність у суб'єктивному аспекті – це сукупність правочинів і особистого, і майнового характеру, які належать авторам творчих досягнень, патентовласникам чи особам, які здійснюють реєстрацію засобів індивідуалізації, їх спадкоємцям та іншим правонаступникам.

Норми цивільного права визначають основні форми реалізації інтелектуальної власності, а також встановлюють правовий режим стосовно результатів творчого процесу та встановлюють порядок захисту прав авторів і власників цих прав.

Виділяться такі форми реалізації інтелектуальної власності: 1) авторське право; 2) суміжні права; 3) право інтелектуальної власності на наукове відкриття; 4) право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок; 5) право інтелектуальної власності на компоновання інтегральної мікросхеми; 6) право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію; 7) право інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин; 8) право інтелектуальної власності на комерційне найменування; 9) право інтелектуальної власності на торговельну марку; 10) право інтелектуальної власності на географічне зазначення; 11) право інтелектуальної власності на комерційну таємницю [7].

Водночас варто звернути увагу на те, що сьогодні найбільш розповсюдженим є погляд на інтелектуальну власність як на соціально-економічну категорію. З огляду на це виокремлюються деякі функції інтелектуальної власності.

Інноваційна. Сутність цієї функції полягає у тому, що інтелектуальна власність є основною компонентою будь-якої інноваційної розробки. З огляду на це об'єкти інтелектуальної власності підлягають охороні згідно з нормами цивільного права шляхом забезпечення права вказаних нами вище форм реалізації інтелектуальної власності, які, власне, і забезпечують успішне завершення інноваційного проекту у разі наявності такої охорони або ставлять під сумнів успіх починання, якщо така охорона відсутня чи ненадійна.

Товарна. Якість товарів та послуг, в основі яких лежать об'єкти інтелектуальної власності, визначається новизною та інтелектуальною досконалістю цих об'єктів – творів у різних галузях творчої діяльності, винаходів, корисних моделей, промислових зразків та інших об'єктів інтелектуальної власності. Отже, така функція є засобом отримання конкурентних переваг виробника товарів та послуг незалежно від сфери господарської діяльності.

Технологічна. Така функція має забезпечити високу конкурентоздатність держави шляхом створення технологічної переваги, оскільки технологія це сукупність прийомів та особливостей виробництва, управління, маркетингу, реклами тощо, зміст яких забезпечує їх власнику отримання тих чи інших переваг перед конкурентами.

Правова. Вагомість цієї функції полягає у тому, щоб сформувати ефективну систему правової охорони усіх без виключення об'єктів інтелектуальної власності, які визнані такими на законодавчому рівні.

Економічна. Функція інтелектуальної власності, яка зумовлена переважним розумінням інтелектуальної власності як соціально-економічної категорії, що дозволяє отримувати прибутки та нарощувати відповідний капітал у сфері економіки.

Рекламна. Реалізація цієї функції інтелектуальної власності сприяє просуванню багатьох товарних знаків, фірмових позначень, географічних позначень, закріплене у свідомості покупця відповідний бренд, що позитивно впливає на просування на ринку продавців, виробників або постачальників.

Ідеологічна. Ця функція сприяє формуванню ідеології, спрямованої на повагу до виключного права

інтелектуальної власності та результатів інтелектуальної діяльності, які сприяють поступальному розвитку нашої економіки.

Висновки. Отже, під інтелектуальною власністю необхідно розуміти об'єкти, які є результатами творіння людського розуму, людського інтелекту, творчої та інтелектуальної діяльності, що становлять сукупність (комплекс) прав, однією з характерних особливостей яких є корисність.

Доводиться констатувати, що інститут інтелектуальної власності розвивався протягом тривалого часу

та продовжує свою еволюцію і в наші дні. Усвідомивши важливість інтелектуальної діяльності та власності, людство розпочало активну роботу з її охорони та захисту. Наразі захист результатів розумової діяльності здійснюється і на міжнародному рівні, і на рівні держав. Україна не стоїть осторонь цього процесу, про що свідчить вагомий законодавчий підґрунтя охорони права інтелектуальної власності, зокрема нормами цивільного права. Адже інтелектуальна власність – це те, без чого сьогодні розвиток економіки України та суспільства загалом є практично неможливим.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Рymarчук Г.С. Адміністративно-правове забезпечення права інтелектуальної власності в Україні : дис. канд. юрид. наук ; спец. 12.00.07 ; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2013. 247 с.
3. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 14 липня 1967 року. *Митна енциклопедія* : у 2 т. / І.Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. Т. 1. А–Л. 472 с.
4. Паризька конвенція про охорону промислової власності : від 20.03.1883 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_123.
5. Головкова О.М. Адміністративна відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності : дис. ... канд. юрид. наук; спец. : 12.00.07. Ірпін, 2009. 206 с.
6. Шакірова О.В. Захист прав інтелектуальної власності в умовах євроінтеграції України. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2011. № 1(52). С. 310–315.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ru/ed20131011#Text>.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy. Pryiniata Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy 28 chervnia 1996 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141. [Constitution of Ukraine.] [in Ukrainian]
2. Rymarchuk H. S. Administratyvno-pravove zabezpechennia prava intelektualnoi vlasnosti v Ukraini : dys. kand. yuryd. nauk ; spets. 12.00.07. Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnik». Lviv, 2013. 247 s. [Administrative and legal enforcement of intellectual property rights in Ukraine] [in Ukrainian]
3. Konventsiia pro zasnuvannia Vsesvitnoi orhanizatsii intelektualnoi vlasnosti vid 14 lypnia 1967 roku. Mytna entsyklopediia : u 2 t. / I. H. Berezhniuk (vidp. red.) ta in. Khm. : PP Melnyk A. A., 2013. T. 1. A–L. 472 s. [Convention on the Establishment of the World Intellectual Property Organization of July 14, 1967] [in Ukrainian]
4. Paryzka konventsiia pro okhoronu promyslovoi vlasnosti : vid 20.03.1883 r. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_123 [Paris Convention on the Protection of Industrial Property] [in Ukrainian]
5. Holovkova O. M. Administratyvna vidpovidalnist za porushennia prav na ob'iekt prava intelektualnoi vlasnosti : dys. ... kand. yuryd. nauk; spets. : 12.00.07. Irpin, 2009. 206 s. [Administrative responsibility for violation of rights to the object of intellectual property rights] [in Ukrainian]
6. Shakirova O. V. Zakhyst prav intelektualnoi vlasnosti v umovakh yevrointehratsii Ukrainy. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo). 2011. № 1(52). S. 310–315. [Protection of intellectual property rights in the conditions of European integration of Ukraine] [in Ukrainian]
7. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ru/ed20131011#Text> [The Civil Code of Ukraine] [in Ukrainian]

Khrystynchenko Nadiia,

Doctor of Law, Professor

(Kyiv University of Intellectual Property and Law
of the Odesa Law Academy, Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7473-7193>

INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION IN UKRAINE: CIVIL LAW DIMENSION

The article is devoted to the study of the role of intellectual property in modern Ukrainian society and the enforcement of intellectual property rights by civil law means. It is emphasized that modern society cannot be imagined without objects of intellectual property, because with its development, intellectual property becomes one of the most important factors of production – along with land, capital and labor. It is emphasized that intellectual property in the form of new knowledge or information is of particular value, as it is a way of creating and increasing capital. That is why the institution of intellectual property law has become quite widespread in the modern world. The analysis of the prerequisites for the emergence of intellectual property, the reasons for the growing importance of intellectual property in modern society, in particular the impact on the socio-economic system, is presented, the civil law component of the protection of intellectual property rights, which requires constant improvement in view of the expansion of intellectual property objects, is considered. In

general, intellectual property is considered in objective and subjective aspects. Intellectual property in an objective aspect is a set of norms that regulate relations related to the creation and use of a number of results of intellectual creative activity and means of individualization of participants in civil circulation. Intellectual property in the subjective aspect is a set of deeds of both personal and property nature, which belong to the authors of creative achievements, patent owners or persons who carry out the registration of means of individualization, their heirs and other successors.

The civil law basis of the protection of intellectual property rights is characterized, taking into account the impact of intellectual property on the processes taking place in society and the economy, as well as some positive aspects of the use of intellectual property for the business entity, the state and society in general are reflected. It was established that the concept of «intellectual property right» plays a key role in the issue of intellectual property protection.

Key words: *intellectual property, intellectual property law, related rights, exclusive right, civil law protection.*

Надіслано до редколегії 30.10.2022